

УДК 347.961.4:340.113

Володимир Черниш,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри нотаріального та конституційного права
Київського університету туризму, економіки і права,
Президент Академії нотаріату України, заслужений юрист України

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОВИ НОТАРІАЛЬНОГО ДІЛОВОДСТВА ТА НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

У статті досліджується проблема мови нотаріального діловодства та нотаріальної таємниці як основоположних принципів діяльності нотаріату в Україні. Автор аргументує роль і значення зазначених принципів для реформування законодавства України про нотаріат, зокрема в контексті проведення адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Ключові слова: мова нотаріального діловодства, нотаріальна таємниця, використання української мови, реалізація і захист прав громадян.

З часів набуття Україною незалежності питання формування теорії нотаріального права і нотаріального процесу, його принципів та властивих йому нотаріальних процесуальних відносин залишилися актуальними. Перший вагомий внесок у цю справу Верховна Рада України зробила в 1993 р., коли прийняла Закон України «Про нотаріат». Тоді він був кроком вперед, адже запровадив інститут приватних нотаріусів. Але розвиток суспільно-правових відносин у державі показав, що в деяких ключових питаннях цей нормативний акт себе вже вичерпав. Крім того, нотаріальна спільнота та науковці, які опікуються питаннями нотаріату, вже не раз порушували та обговорювали на науково-практичних конференціях питання про долучення українського нотаріату до світового досвіду країн, у яких існує класичний нотаріат латинського типу.

З урахуванням євроінтеграційних напрямів розвитку правової системи України, і нотаріату зокрема, виникла необхідність реформування українського нотаріату. Міністерство юстиції України оперативно відреагувало на актуальність цього питання і розробило Концепцію реформування органів нотаріату в Україні (затверджена наказом Міністерства юстиції України від 24.12.2010 р. № 3290/5), в якій визначено сучасний стан інституту

нотаріату, цілі, пріоритетні завдання та стратегічні напрями, окреслено механізм її реалізації та очікувані результати [1; 2].

Однак у сучасній правовій науці та юридичній практиці недостатньо приділяється уваги нотаріальній науці, науковим прогнозам реалізації Концепції реформування органів нотаріату в Україні (2010), створенню новітньої парадигми українського права та адаптації національних особливостей, елементів правової системи України до європейського та міжнародного права. Дотепер нотаріальна діяльність залишається під впливом лише нормативного регламентування, а пошуки науковців стосуються лише окремих її аспектів та проблем [3].

Тому подальший розвиток нотаріальної науки повинен йти шляхом захисту дисертаційних робіт. Однак в українській юридичній літературі питання нотаріальної науки не стали поки що предметом самостійного, комплексного наукового-теоретичного дослідження [4].

Слід зазначити, що окремі питання формування понятійного апарату нотаріального права, принципи нотаріального процесу досліджували такі науковці: С. Лук'янець, Я. П. Панталієнко, О. О. Покрещук, С. Я. Фурса та ін. Разом з тим, відсутні будь-які спеціальні дослідження проблем та особливостей врегулювання в

українському законодавстві питання нотаріальної таємниці та мови нотаріально-діловодства. Тому це питання є актуальним і потребує самостійного вивчення, що є метою даної наукової статті.

Відповідно до ст. 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова. Але, разом із тим, Українська держава гарантує вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Досліджуючи це питання, слід насамперед зазначити, що чинне законодавство України, яким регламентується нотаріальна діяльність (ст. 15 Закону України «Про нотаріат»), передбачає, що мова нотаріального діловодства визначається ст. 20 Закону України РСР «Про мови в Українській РСР» [5].

У тому випадку, якщо особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй нотаріусом або перекладачем. Вказаною статтею встановлюється, що нотаріальне діловодство в державних нотаріальних конторах і виконавчих комітетах міських, селищних і сільських рад народних депутатів ведеться тією мовою, якою в даній місцевості здійснюється судочинство [6].

Незважаючи на те, що зазначеною нормою права не регламентується мова діловодства приватних нотаріусів, убачається, що вона, як загальна, розповсюджується і на приватних нотаріусів, і на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних архівах. Окрім того, зазначена стаття не охоплює випадків, коли нотаріальні дії вчиняються й іншими посадовими особами. Зокрема це стосується випадків посвідчення заповітів та довіреностей, які в окремих випадках мають право посвідчувати начальники госпіталів, санаторіїв, інших військово-лікувальних закладів; командири військових частин, установ, військово-навчальних закладів; головні лікарі, їх заступники з медичної частини або чергові лікарі лікарень; начальники установ виконання покарань та слідчих ізоляторів тощо.

Підсумовуючи зазначене, автор пропонує закріпити у ст. 10 Конституції України державний статус не лише української, а й російської мови, а також внести зміни до ст. 20 Закону України «Про мови» і викласти її в такій редакції: «Органи та посадові особи, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що ма-

ють юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності, ведуть нотаріальне діловодство тією мовою, якою в даній місцевості здійснюється судочинство».

Як відомо, нотаріуси або посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, у своїй діяльності, згідно зі ст. 7 Закону України «Про нотаріат», керуються не лише законами України, а й наказами Міністерства юстиції України. А тому, відповідно до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України № 282/20595 від 22 лютого 2012 р., ведення діловодства здійснюється виключно українською мовою [7].

Однак у випадках, коли громадяни іншої національності, що становлять більшість населення окремих адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів, не володіють у належному обсязі українською мовою або коли в межах таких адміністративно-територіальних одиниць або населених пунктів компактно проживають кілька національностей, нотаріальне діловодство може здійснюватися мовою, прийнятною для всього населення. Тому в даному випадку акцент повинен робитися на знанні відповідної мови нотаріусом або посадовою особою, які вчиняють нотаріальні дії в такій місцевості. Окрім цього, якщо особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, то вона підписується тією мовою, яку знає, а тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй в установленому законом порядку.

Усний або письмовий переклад документів здійснюється нотаріусом самостійно, якщо він має необхідні мовні знання, або іншою особою, яка володіє відповідною мовою та має диплом перекладача. Факт перекладу документів, а також дані особи, яка його здійснила, нотаріус зазначає в посвідчувальному написі. Необхідно зазначити, що при здійсненні перекладу нотаріусом від нього не вимагається мати диплом перекладача, а лише володіти на достатньому рівні відповідними мовними навичками. Щодо сторонньої особи, то необхідність пред'явлення диплому пов'язана з тим, що нотаріус може відповідати лише за справжність підпису перекладача і, в жодному разі, не за правильність зробленого останнім перекладу. При цьому відповідальність за правильність, досто-

вірність і тотожність перекладу з однієї мови на іншу покладається на компетентну особу — перекладача, який має необхідні мовні знання, підтверджені відповідним офіційним документом [8].

Необхідно зазначити, що не менш важливою є проблема та особливість врегулювання в українському законодавстві питання нотаріальної таємниці. Як відомо, під час виконання своїх професійних обов'язків нотаріуси та інші посадові особи, які мають право вчинювати нотаріальні дії, зобов'язані дотримуватися принципу нотаріальної таємниці.

Зазначимо, зміни, які були внесені до Закону України «Про нотаріат», внесли суттєві корективи, зокрема у питання врегулювання нотаріальної таємниці. Перша зміна — це сама назва. Раніше законодавець оперував словосполученням «таємниця вчинення нотаріальних дій», а тепер — «нотаріальна таємниця». Проте власне зміна назви не змінила сутності цих понять. Першочерговою зміною, яку слід підкреслити, стало надання законодавцем визначення поняття нотаріальної таємниці. Раніше таке законодавче визначення було відсутнє [9].

Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про нотаріат», нотаріальна таємниця — це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення заінтересованою особою за її вчиненням, включаючи відомості про власне особу, її майно, особисті немайнові та майнові права і обов'язки.

На думку автора, предметом нотаріальної таємниці є не лише інформація, яка стала відомою нотаріусу від заінтересованої особи, а й ті відомості, які він отримав з інших джерел при виконанні своїх професійних обов'язків, а також його процесуальна діяльність, яка спрямована на досягнення певного правового результату. Вбачається, що перелік відомостей, які є таємними, повинен охоплювати будь-яку інформацію, яка стала відома зазначеним вище особам під час здійснення ними нотаріального провадження.

Нотаріальна таємниця повинна зберігатися також у тих випадках, коли діяльність осіб, які мають право вчиняти нотаріальні дії, обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами, а безпосередньо дія не вчиняється.

Окрім вищезазначених осіб, принцип нотаріальної таємниці розповсюджується на осіб, яким про вчинення нотаріальної

дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці [10].

Автор свідомо акцентує увагу на потребі комплексного закріплення поняття нотаріальної таємниці у Законі України «Про нотаріат». Ця потреба викликана такими факторами:

— довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються останніми виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії;

— довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи надаються нотаріусом протягом десяти робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури та органів досудового розслідування у справах, що знаходяться в провадженні цих органів, з обов'язковим зазначенням номера справи та прикладенням гербової печатки відповідного органу;

— довідки про наявність складеного заповіту та витяги із Спадкового реєстру, за винятком заповідача, видаються лише після смерті заповідача;

— на вимогу Міністерства юстиції України, Головних управлінь юстиції в областях, м. Києві з метою регулювання організації нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення у строк, встановлений цими органами;

— вилучення реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання, а також печатки нотаріуса не допускається. Зазначені реєстри, документи та печатка можуть бути надані для огляду суду за його мотивованою постановою та після огляду негайно повернуті нотаріусу.

Нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, а також особи, яким про вчинення нотаріальної дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, винні в порушенні таємниці вчинюваних нотаріальних дій, несуть відповідальність у порядку, встановленому законодавством України.

Таким чином, проведений аналіз проблеми та особливості врегулювання в українському законодавстві питання мови нотаріального діловодства і нотаріаль-

ної таємниці дозволяє зробити такі висновки.

1. Вимога щодо використання української мови стосується як вчинення нотаріальних дій, так і ведення діловодства. Якщо особа, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй нотаріусом або перекладачем у письмовій або усній формі, про що зазначається в посвідчуваному написі. Особа, що не володіє мовою, якою виготовлений доку-

мент, підписується тією мовою, яку вона знає. Згідно з цим положенням у нотаріуса виникає обов'язок щодо залучення перекладача для вчинення нотаріального провадження, а отже, і для реалізації і захисту прав громадян.

2. Нотаріальну таємницю потрібно розглядати з двох боків. З одного боку, це таємниця особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, а з іншого — таємниця нотаріуса як фахівця. Обидві вони мають бути законодавчо закріплені в Законі України «Про нотаріат».

ПРИМІТКИ

1. Концепція реформування органів нотаріату в Україні : затверджена наказом Міністерства юстиції України 24.12.2010 р. № 3290/5.
2. Черниш В. М. До питання про реформування органів нотаріату в Україні / В. М. Черниш, О. І. Нелін // Юридична Україна. — 2012. — № 9 (117). — С. 10—14.
3. Нелін О. І. Теоретичні і практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату в Україні / О. І. Нелін // Юридична Україна. — 2012. — № 12 (120). — С. 4—8.
4. Черниш В. М. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна / В. М. Черниш // Юридична Україна. — 2013. — № 1 (121). — С. 17—21.
5. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 39. — Ст. 383.
6. Теорія нотаріального процесу : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. — К. : Алерта ; Центр учбової літератури, 2012. — С. 516—517.
7. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : затверджений наказом Міністерства юстиції України 22.02.2012 р. № 296/5.
8. Покрещук О. О. Процесуальне становище перекладача в нотаріальному та інших юридично значимих процесах / О. О. Покрещук, С. Я. Фурса // Право України. — 2000. — № 10. — С. 87—90.
9. Фурса С. Я. Принцип додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій / С. Я. Фурса // Нотаріат в Україні: Теорія і практика. — К. : А.С.К., 2001. — С. 81—82.
10. Панталієнко Я. П. Проблеми та особливості врегулювання в українському законодавстві питання нотаріальної таємниці / Я. П. Панталієнко // Юриспруденція : Теорія і практика. — 2009. — № 3 (53). — С. 15—21.

Черныш Владимир. Теоретические аспекты языка нотариального делопроизводства и нотариальной тайны как основополагающих принципов деятельности нотариата в Украине.

В статье исследована проблема языка нотариального делопроизводства и нотариальной тайны как основополагающих принципов деятельности нотариата в Украине. Автор аргументирует роль и значение указанных принципов для реформирования законодательства Украины о нотариате, в частности в контексте проведения адаптации национального законодательства к законодательству Европейского Союза.

Ключевые слова: язык нотариального делопроизводства, нотариальная тайна, использование украинского языка, реализация и защита прав граждан.

Chernysh Volodymyr. Theoretical aspects of the language in notarial record-keeping and of notarial secrecy as the fundamental principles of notary activity in Ukraine.

In the article the author examines the problem of the language in notarial record-keeping and of notarial secrecy as fundamental priorities of notary activity in Ukraine. The author appeals to the role and importance of the noted principles for reforming the notary legislation in Ukraine, especially in the context of the adaptation of national legislation to the one of European Union.

Key words: language of notary record-keeping, notarial secrecy, the use of Ukrainian language, realization and protection of citizens' rights.